

AN INFINITE HISTORY

Pedagogische dossiers

1. *Een uitnodiging*
 - 1.1. Welkom bij Kanal
 - 1.2. Pedagogische aanpak
2. *Tijdens je bezoek*
 - 2.1 Viraliteit
 - 2.2 Structureel racisme
 - 2.3 Dominante verhalen in vraag stellen
3. *Voorstel tot klasactiviteiten*
4. *Vaardigheidslijst*
5. *Leestips*

Dit pedagogisch dossier is uitsluitend ontworpen en verspreid om onderwijsinstellingen, docenten en leerlingen in staat te stellen kennis te maken met de inhoud van de tentoonstellingen van KANAL, met name ter voorbereiding op, ter begeleiding van of in het verlengde van een bezoek.

De teksten, reproducties van kunstwerken, foto's, illustraties en andere inhoud in dit dossier worden uitsluitend ter beschikking gesteld voor informatieve doeleinden, ter illustratie van het onderwijs en voor pedagogisch gebruik in het kader van schoolactiviteiten.

Behoudens de uitzonderingen waarin de toepasselijke wetgeving voorziet, is elk gebruik van dit dossier of van een van de onderdelen ervan voor andere doeleinden verboden. **Het feit dat het gebruik kosteloos is, volstaat op zichzelf niet om het gebruik ervan toe te staan.**

Een uitnodiging

1.1 WELKOM BIJ KANAL

Wat als we van dit document nu eens het vertrekpunt van onze ontmoeting maken? Een voorsmaakje, een welkomstcadeau, een uitnodiging om in alle rust aan je ontdekkingstocht bij Kanal te beginnen.

Om je alvast voor te bereiden krijg je van Kanal alvast een inzicht in de pedagogische aanpak van het museum, handvaten om de thema's van de rondleiding beter te begrijpen, klasactiviteiten, de link met het leerplan en het referentiekader en tot slot enkele leestips.

1.2 PEDAGOGISCHE AANPAK

In deze educatieve module nodigen we je uit om samen te onderzoeken hoe geschiedenissen tot stand komen en worden doorgegeven, en door wie. Naar aanleiding van de tentoonstelling «*An Infinite Woman*» willen we middelbare scholieren uit de derde graad een aanknopingspunt geven om kritisch te reflecteren op beelden, verhalen en kennisvorming. De nadruk ligt daarbij op perspectieven die in heersende historische kaders vaak in een hoekje verdwijnen.

Het programma begint met een voorbereidende oefening in de klas, ontwikkeld in samenwerking met curator en onderzoeker Delphine Buysse. In die oefening worden de drie hoofdthema's geïntroduceerd en is er ruimte voor een eerste reflectie. Daarna volgt er een rondleiding door de tentoonstelling, uitgewerkt door België Mojaik, waarin uiteenlopende verhalen aan bod komen en we in gesprek gaan over erfgoed, identiteit en geschiedenis. Het bezoek wordt afgesloten met een workshop, ontwikkeld door de curator, waarin verder wordt ingegaan op de manier waarop koloniale geschiedenis in verschillende contexten wordt weergegeven en onderwezen.

De vraag die in dit programma centraal staat, is: hoe wordt het heden nog steeds beïnvloed door beelden en ideeën die zijn overgenomen uit koloniale contexten?

In dit document vind je handvatten voor de voorbereidingsfase in de klas, die draait rond drie thema's: **viraliteit**, **structureel racisme** en het in vraag stellen van **dominante verhalen**. Die drie thema's worden verder uitgediept aan de hand van kunstwerken uit de tentoonstelling, aangevuld met reflectieoefeningen, een verklarende woordenlijst en leestips.

Tijdens je bezoek

Tijdens je bezoek komen verschillende thema's aan bod. Jullie ervaring is gebaseerd op drie pijlers.

2.1 VIRALITEIT

Viraliteit is iets wat iedereen tegenwoordig kent: een foto, video of trend verspreidt zich als een lopend vuurtje en wordt via allerlei kanalen gedeeld, gerepost, geremixt, en lijkt al snel onontkoombaar. 'Viraal gaan' is echter niet beperkt tot de digitale wereld. Wat de meeste mensen niet weten is dat het fenomeen van razendsnelle verspreiding en herhaling al lang vóór de opkomst van sociale media bestond.

Deze expo is opgebouwd rond een beeld dat bijna een eeuw geleden 'viraal' ging: de **Mangbetu-vrouw**. Via foto's, posters, advertenties en tentoonstellingen werd haar afbeelding in heel Europa eindeloos gereproduceerd, en groeide die uit tot een visueel motief dat veel verder reikte dan haar persoonlijke verhaal. Deze vroegere vorm van viraliteit roept een vraag op die vandaag de dag nog steeds relevant is: wat gebeurt er als iemands afbeelding wijd wordt verspreid maar de context of de stem van die persoon in dat proces verdwijnt?

2.2 STRUCTUREEL RACISME

Structureel of institutioneel racisme is slechts één dimensie van de manier waarop racisme in de samenleving werkt. Volgens gelijkekansencentrum Unia is racisme gebaseerd op een ideologie van superioriteit, waarbij het ene zogenaamde 'ras' als beter wordt beschouwd dan het andere. Racisme kan verschillende vormen aannemen, zoals discriminatie, uitspraken die aanzetten tot haat of haatmisdrijven.

Structureel racisme gaat verder dan individuele uitspraken of daden, het verwijst naar systemen en mechanismen die in de samenleving zijn ingebed en leiden tot ongelijke resultaten voor verschillende groepen. Dat zie je bijvoorbeeld bij de toegang tot huisvesting, onderwijs, werkgelegenheid of vertegenwoordiging in de media, waar bepaalde patronen van achterstelling in de loop van de jaren worden gereproduceerd, ook zonder de expliciete motivatie van een individu of groep.

Unia onderscheidt nog andere vormen van racisme, zoals «alledaags racisme», dat tot uiting komt in dagelijkse interacties – op straat of online – en «georganiseerd racisme», waarbij groepen zich actief organiseren rond ideologieën van superioriteit. In die gevallen kunnen **stigmatisering, marginalisering, discriminatie** en zelfs **ontmenselijking** onderdeel worden van een collectief systeem dat ongelijkheid binnen de samenleving probeert te rechtvaardigen.

Als je structureel racisme onder de loep neemt, moet je dus verder kijken dan individuele acties en de vraag stellen hoe instituties, beelden en culturele narratieven ongelijkheid constant kunnen versterken in manieren van kijken en weergeven, en de organisatie van het sociale leven.

Tijdens je bezoek

2.3 DOMINANTE VERHALEN IN VRAAG STELLEN

Dominante verhalen in vraag stellen houdt in dat we de verhalen die als 'normaal', 'neutraal' of 'waar' worden voorgesteld in twijfel trekken en ons afvragen wie überhaupt de macht had om ze vorm te geven. Bepaalde perspectieven worden zo vaak herhaald in historische afbeeldingen en voorstellingen dat ze vanzelfsprekend lijken, ook al zijn ze op ongelijke machtsverhoudingen gebaseerd.

Infinite Woman laat zien dat veel kunstenaars de virale afbeelding van de **Mangbetu-vrouw** als uitgangspunt namen om het oorspronkelijke koloniale kader ervan te herwerken, te herscheppen en zich ertegen te verzetten. In plaats van deze beelden als vaststaand of definitief te accepteren, wordt in deze tentoonstelling benadrukt hoe ze kunnen worden omgevormd om ruimte te bieden voor kritiek, creativiteit en empowerment. Er is aandacht voor de (verbeeldings)kracht van zwarte vrouwelijke kunstenaars, die zich verzetten tegen de lange nawerking van koloniale beeldtaal.

Infinite Woman is in de eerste plaats een oefening om de zwaartekracht te trotseren. De tentoonstelling erkent dat het koloniale verleden en haar visuele erfenis zwaar doorwegen, maar wil tegelijkertijd dat verleden niet volledig laten bepalen hoe we naar het heden kijken.

Voorstel tot klasactiviteiten

Affiche voor de vertoning van *La Croisière Noire*, een film van Léon Poirier, in Ciné Zoologie in Antwerpen op 14 mei, 18 september en 29 mei 1926. Van 1915 tot 1936 werd de bioscoop 'Ciné Zoologie' uitgebaat door de Koninklijke Antwerpse Zoölogische Vereniging in de feestzaal van de Antwerpse zoo.

Ca. 1926
Musée du quai Branly-Jacques Chirac, Paris
Sous réserve de droits.

Kanal reikt graag een aantal creatieve activiteiten aan die je eenvoudig met de hele klas kan uitvoeren. In dit document is elk voorstel gelinkt aan een kunstwerk uit de tentoonstelling, steeds met een woordje uitleg erbij.

Een eerste kennismaking

Tussen 1924 en 1925 organiseerde André Citroën de **Croisière Noire**, een expeditie waarvan de deelnemers met half-track pantserwagens het Afrikaanse continent doorkruisten. In het Europa van het interbellum moeten we die expeditie zien in een bredere fascinatie voor koloniaal «exotisme» en de visuele consumptie van Afrikaanse werelden, wat ook bijdroeg tot wat destijds in het Parijse en Europese culturele leven de «*vogue nègre*» werd genoemd. De *Croisière Noire* werd voorgesteld als een technologische en wetenschappelijke prestatie, maar was tegelijkertijd een zorgvuldig georkestreerd mediaproject. Tijdens de expeditie werd gebruikgemaakt van koloniale infrastructuur en er werden beelden verspreid waarin Afrika wordt afgeschilderd als een onontdekt gebied dat het Europese publiek nog volledig kon doorgronden.

Regisseur Léon Poirier maakte een film over deze expeditie: *La Croisière Noire*. De film lokte massa's bezoekers naar bioscopen in Brussel en daarbuiten, als een blockbuster van die tijd. Opmerkelijk daarbij waren niet alleen de hoge bezoekersaantallen, maar ook dat de beelden tot ver buiten de film circuleerden. Foto's, film posters en krantenartikelen reproduceerden en versterkten een specifiek koloniaal verhaal, waardoor de expeditie uitgroeide tot een wijdverspreid visueel spektakel.

Deze film poster voor de vertoningen in 1926 in de Ciné Zoologie van de Antwerpse zoo (een locatie gelinkt aan wetenschappelijke presentaties en publieksvoorlichting), zorgde mee voor die verspreiding. De affiche plaatst de film in een context waarin kennis over verre landen werd voorgesteld via een mengeling van entertainment, spektakel en vermeende etnografische autoriteit. Tegelijkertijd is deze poster het bewijs dat de *Croisière Noire* deel uitmaakte van een bredere beeldeconomie waarin afbeeldingen via allerlei media snel werden gedeeld, en zo mee de publieke beeldvorming bepaalden op een manier die lijkt op een prille vorm van viraliteit.

Met die achtergrondkennis wordt de affiche meer dan zomaar een promotieposter. Hij maakt deel uit van een groter systeem waarin koloniale perspectieven eindeloos werden gereproduceerd en genormaliseerd, terwijl de complexiteit van de afgebeelde werelden werd gereduceerd tot een fascinerend maar eenzijdig verhaal.

Creatieve activiteit

Observatie

Wat zie je op deze poster (mensen, voorwerpen, tekst, compositie), en hoe zijn die verschillende elementen gerangschikt om de aandacht te trekken?

Interpretatie

Hoe wordt de Croisière Noire op de poster weergegeven?

Welke boodschap wil de poster aan het publiek overbrengen?

Kritisch denken

Welk perspectief komt er op deze poster aan bod, en wie komt er misschien niet aan het woord?

Na deze analyse laten we onze verbeelding de vrije loop. Het doel is te onderzoeken welk verhaal er achter deze afbeelding schuilgaat. De leerlingen verzinnen zelf een verhaal vanuit het perspectief dat wordt afgebeeld maar geen stem krijgt.

Volg onderstaande stappen om stukje bij beetje zelf tot dit alternatieve perspectief te komen.

1. Wie zou deze persoon kunnen zijn?

Denk aan de Mangbetu-vrouw die wordt afgebeeld en stel jezelf de volgende vragen: *Wie zou de vrouw zijn die hier wordt afgebeeld? Hoe ziet haar leven binnen haar gemeenschap eruit? Wat zou ze ervan vinden dat ze wordt geobserveerd, gefotografeerd, of dat haar foto over heel Europa wordt verspreid? Welke aspecten van haar leven ontbreken in de manier waarop ze wordt afgebeeld? Wat zou ze willen dat we vandaag over haar weten?*

2. Geef haar een stem

Stel je nu eens voor dat ze ons rechtstreeks kon aanspreken. Wat zou ze te zeggen hebben over: *Hoe er naar haar wordt gekeken. Hoe ze wordt voorgesteld. Wat mensen verkeerd begrijpen over haar. Wat ze tegen toekomstige generaties wil zeggen.*

Hier kan je een kort tekstje van maken of alleen een paar zinnen of losse ideeën noteren.

3. Imagination

Licht toe aan je klasgenoten: *Hoe je haar leven voor je ziet. Wat je daarbij het belangrijkste vindt en hoe dit onze kijk op de oorspronkelijke afbeelding verandert.*

3.2 KOLONIALE LOTERIJ

Een eerste kennismaking

Op een foto die in de jaren 1920 werd genomen in Sint-Joost-ten-Noode is te zien dat de afbeelding van een **Mangbetu-vrouw** werd gebruikt om reclame te maken voor de koloniale loterij in België. Die loterij was geen neutrale vorm van entertainment: de opbrengsten ervan werden rechtstreeks geïnvesteerd in projecten die gelinkt waren aan de Belgische koloniale onderneming, vooral in Centraal-Afrika. Door mensen aan te sporen om een lot te kopen, werd het dagelijks leven in België gekoppeld aan de economische en ideologische structuren van het kolonialisme. Inmiddels is deze loterij uitgegroeid tot de Nationale Loterij, maar de historische wortels zijn verankerd in een koloniale context.

Ciné Zoologie, de feestzaal van de Antwerpse zoo waar La Croisière Noire in 1926 werd vertoond.

Sous réserve de droits.

De gestileerde weergave van de vrouw op de foto is bedoeld om de aandacht te trekken en verlangen op te wekken. De nadruk ligt op langgerekte vormen, indrukwekkende kapsels en een gevoel van «**exotisme**» dat bewust wordt opgeroepen. De vrouw wordt niet voorgesteld als een individu, maar gereduceerd tot een herkenbaar esthetisch symbool dat wordt ingezet om de loterij te associëren met spektakel, nieuwsgierigheid en ambitie. De belofte van kansen en beloning raakt verweven met fantasieën over het «exotische», waardoor de afstand tussen de kijker en de persoon die wordt afgebeeld alleen maar groter wordt.

Advertentie voor de Koloniale Loterij op het Sint-Joostplein
in Brussel
ca. 1936
foto
24,3 × 18 cm
Collectie Nationale Lotterij, Brussel
Sous réserve de droits.

Deze foto bewijst tegelijkertijd hoe beeldcultuur kan bijdragen aan **structureel racisme**. De afbeelding bouwt verder op koloniale **classificatiesystemen** die niet-Europese lichamen als fascinerende objecten voorstellen, die voor iedereen in Europa vrijelijk beschikbaar worden gesteld. Het gaat niet alleen om representatie, maar ook om de manier waarop onder andere instituten en reclame ongelijkheid normaliseren en bepaalde perspectieven creëren. In die zin wordt de foto onderdeel van een breder netwerk van koloniale beeldproductie dat een invloed heeft gehad op de manier waarop dergelijke geschiedenissen vandaag de dag worden herinnerd en geïnterpreteerd.

Creatieve activiteit

We hebben gezien dat in de jaren 1920 een foto van een Mangbetu-vrouw werd gebruikt om de koloniale loterij in België te promoten. Het was geen neutrale foto: de vrouw moest de aandacht trekken, verlangen opwekken en mensen overhalen om deel te nemen aan een systeem dat verbonden was met het koloniale project.

We hebben ook besproken hoe reclame en beeldcultuur werken: er wordt gebruikgemaakt van beelden, emoties en associaties om onze manier van denken en handelen te beïnvloeden, vaak zonder dat we dat zelf doorhebben. In deze oefening ga je in je eigen omgeving onderzoeken hoe dat precies werkt.

Trek in kleine groepjes de stad in en ga op zoek naar beelden die de aandacht trekken of iets proberen te 'verkopen'. Denk aan advertenties, posters, etalages, reclameborden, bushokjes of andere afbeeldingen in de openbare ruimte.

Let op afbeeldingen die: *Je aandacht proberen te trekken (door kleur, grootte, compositie); emoties of verlangens oproepen (geluk, dromen, status, avontuur...); een bepaald beeld van mensen of levensstijlen weergeven*

1. Fotografeer minstens 3 verschillende 'visuele boodschappen' in de stad.

Wat zie ik?' is daarbij je eerste vraag, maar stel ook de volgende vragen: Hoe wordt mijn aandacht getrokken? Welke emoties of verlangens worden opgewekt? Wie of wat staat centraal in het beeld?

2. Schrijf bij elke foto een paar zinnen of trefwoorden op.

Wat is het doel van deze afbeelding? (informer, overtuigen, lokken, verkopen...) Welke strategieën worden daarvoor gebruikt? (kleur, modellen, tekst, sfeer...)

3. Vergelijk met de historische foto.

Vergelijk in de klas je bevindingen met de afbeelding uit de jaren 1920 van de Mangbetu-vrouw op de poster van de koloniale loterij.

Besprek in je groepje: *Welke overeenkomsten zien jullie tussen vroeger en nu? Hoe worden mensen, producten of ideeën 'aantrekkelijk' voorgesteld? Wat is er veranderd en wat is er hetzelfde gebleven in de manier waarop beelden ons beïnvloeden?*

4. Klasgesprek

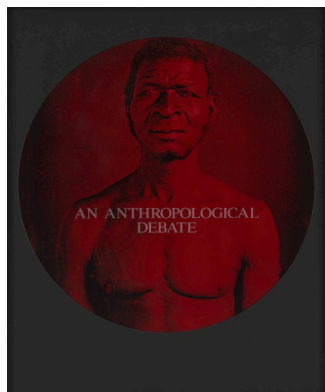
Hoe wekken beelden vandaag de dag verlangen op en trekken ze onze aandacht? In welke mate zijn we ons bewust van die invloed? Hoe kunnen we kritisch kijken naar de beelden om ons heen?

3.3 AN ANTHROPOLOGICAL DEBATE

Een eerste kennismaking

Carrie Mae Weems (1953) is een Amerikaanse kunstenaar die werkt met tekst, textiel, audio, digitale media en installatievideo's, maar vooral bekend is om haar fotografie. In haar foto's en video's kaart ze urgente maatschappelijke en politieke kwesties aan als **racisme**, **seksisme**, **machtsstructuren** en vraagstukken rond **identiteit** en **zelfrepresentatie**. Daarbij legt ze de nadruk op de ervaringen van Afro-Amerikaanse gemeenschappen.

In «*An Anthropological Debate*» onderzoekt Carrie Mae Weems kritisch hoe zwarte mensen in het verleden zijn afgebeeld in wetenschap en koloniale beeldvorming. Ze gebruikt archiefbeelden om te laten zien dat zulke beelden niet neutraal waren. Ze maakten deel uit van systemen waarin mensen werden bekeken, ingedeeld en behandeld als studieobjecten. Door die beelden opnieuw te gebruiken en in een andere context te plaatsen, verandert Weems hun betekenis. Beelden die vroeger als 'bewijs' werden gezien, worden zo een aanleiding om vragen te stellen en kritiek te formuleren.

"An Anthropological Debate" par Carrie Mae Weems, réalisée en 1995-96.

Fait partie de l'œuvre "You Became a Scientific Profile, A Negroid Type, An Anthropological Debate, & A Photographic Subject" Sous réserve de droits.

Weems ondergraaft dominante verhalen door het idee te betwisten dat historische beelden of wetenschappelijke voorstellingen vaststaand en objectief zijn. Haar werk laat bovendien zien dat visuele systemen kunnen bijdragen aan ideeën over afkomst, verschil en hiërarchie, en zo bredere structuren van ongelijkheid ondersteunen. Door zichzelf en anderen binnen die kaders te plaatsen, neemt ze het verhaal opnieuw in handen en bevraagt ze kennis die ooit als vanzelfsprekend werd gepresenteerd. Zo stelt ze ook de vraag wie betekenis mag geven en welk perspectief daarbij het meeste gewicht krijgt.

In die zin kan je «*An Anthropological Debate*» zien als een uitnodiging om met een kritische blik naar vertrouwde visuele 'waarheden' te kijken en na te gaan hoe die zijn gevormd door specifieke gebeurtenissen en machtsverhoudingen. Het werk laat zien dat beelden geen neutrale documenten zijn, maar spanningen kunnen blootleggen: dominante manieren van kijken worden ontregeld en kunnen misschien opnieuw worden vormgegeven.

Reflectieactiviteit

1. Observatie

Wat zie je op deze afbeelding? Wat staat er geschreven? Welke kleuren zijn er gebruikt?

2. Interpretatie

Wat betekent deze zin? Hoe is het beeld opgebouwd (kleur - vorm - sfeer)? Welk gevoel, welke emotie of welke indruk roept deze reeks bij je op?

3. Kritisch denken

Welke boodschap wil de kunstenaar overbrengen? Waarom heeft ze deze reeks gemaakt?

Creatieve activiteit

Verdeel de leerlingen in groepjes van vier.

1. Elke leerling maakt een foto van een andere leerling uit zijn of haar groepje. Ze doen dit zoals Carrie Mae Weems (frontaal of in profiel, met een neutrale gezichtsuitdrukking). Eventueel kunnen ze op voorhand een kartonnen kader met een grote ronde opening in maken. De leerling die gefotografeerd wordt, houdt dit kader voor zich.
2. Ieder groepslid gaat nu een stukje van een zin opschrijven. Hiervoor krijgen de leerlingen (geheime) instructies. De leerkracht kan een algemeen thema kiezen om het schrijven richting te geven. De leerlingen schrijven hun zinsdeel op een stukje papier.
3. De leerlingen voegen de verschillende zinsdelen samen tot ze een zin hebben die goed klinkt.
4. Tot slot worden de zinsdelen aan de portretten toegevoegd. Dat kan digitaal of door de foto's af te drukken en de zinnen er daarna op te plakken. Uiteindelijk heeft elk groepje een reeks van 4 kunstwerken.

Vaardigheids- lijst

2^E GRAAD

HISTORISCH BEWUSTZIJN

Leerlingen analyseren hoe het verleden wordt voorgesteld in verschillende bronnen en media.

Leerlingen gaan kritisch om met historische bronnen, waaronder visueel materiaal.

Leerlingen ontwikkelen inzicht in multiperspectiviteit en herkennen dat historische narratieven verschillende standpunten bevatten.

BURGERSCHAP EN MAATSCHAPPELIJKE VORMING

Leerlingen reflecteren over maatschappelijke beeldvorming en stereotypen.

Leerlingen leren omgaan met diversiteit aan perspectieven en stemmen.

CULTUREEL BEWUSTZIJN EN EXPRESSIE

Leerlingen analyseren kunst- en cultuuruitingen binnen hun context.

Leerlingen reflecteren over de betekenis en interpretatie van artistieke werken.

ONDERZOEKSCOMPETENTIES (TRANSVERSAAL)

Leerlingen verzamelen, vergelijken en evalueren informatie uit verschillende bronnen.

Leerlingen formuleren onderzoeksvragen en voeren eenvoudig onderzoek uit.

Leerlingen verwerken informatie op een creatieve en reflectieve manier.

Vaardigheids- lijst

3^E GRAAD

HISTORISCH BEWUSTZIJN

Leerlingen evalueren kritisch historische beeldvorming en representaties.

Leerlingen analyseren continuïteit en verandering in historische processen en narratieven.

Leerlingen onderzoeken historische vraagstukken aan de hand van diverse bronnen.

BURGERSCHAP EN MAATSCHAPPELIJKE VORMING

Leerlingen nemen kritisch deel aan maatschappelijke vraagstukken en discussies.

Leerlingen analyseren de relatie tussen macht, beeldvorming en maatschappelijke ongelijkheid.

CULTUREEL BEWUSTZIJN EN EXPRESSIE

Leerlingen gebruiken artistieke vormen om eigen ideeën en interpretaties uit te drukken.

Leerlingen interpreteren kunst kritisch en in relatie tot bredere maatschappelijke en historische contexten.

ONDERZOEKSCOMPETENTIES (TRANSVERSAAL)

Leerlingen verzamelen, vergelijken en evalueren informatie uit verschillende bronnen.

Leerlingen formuleren onderzoeksvragen en voeren eenvoudig onderzoek uit.

Leerlingen verwerken informatie op een creatieve en reflectieve manier.

Leestips

NL	CONGO IN BELGIË, KOLONIALE CULTUUR IN DE METROPOOL	I. Goddeeris, A. Sax et J.-B. Gewald <i>Leuven University Press, Leuven, 2009</i>
EN	INCREASING CRITICISM AND PERSPECTIVISM: Belgian-Congolese (post)colonial history in Belgian secondary history education curricula and textbooks (1990-present)	K. Vannieuwenhuyse <i>International Journal of Research on History Didactics, History Education, and Historical Culture, 36: 183-204, 2015</i>
FR	LE CONGO COLONIAL : UNE HISTOIRE EN QUESTIONS.	I. Goddeeris, A. Lauro, et G. Vanthemsche <i>La Renaissance du Livre, Waterloo, 2025</i>
	ENSEIGNER LES COLONISATIONS ET LES DÉCOLONISATIONS.	S. Dulucq, M.-A. de Suremain, et D. Lambert <i>Futuroscope: Réseau Canopé, 2016</i>
	UNE ÉCOLE QUI RASSEMBLE LES HISTOIRES DE TOUS. OSER ENSEIGNER L'HISTOIRE DE LA COLONISATION BELGE	R. Landmeters, et E. Ngongo <i>Bruxelles Laïque Echos 99, 2018</i>

Leestips

FR

L'ENSEIGNEMENT DU PASSÉ COLONIAL
BELGE : les enjeux politiques de son
inscription dans le référentiel de Sciences
humaines pour le tronc commun en
Fédération Wallonie-Bruxelles.

E. Tuerlinckx
Travail d'étude, Université de Liège,
2021

D'UNE MÉMOIRE COLONIALE À UNE
MÉMOIRE DU COLONIAL. La reconversion
chaotique du Musée Royal de l'Afrique Centrale,
ancien musée du Congo Belge

A. Roger
Cadernos de Estudos Africanos: 43-75,
2006

LA COLONISATION DES IMAGINAIRES :
race, genre et colonialité dans les discours
contemporains

A. Amadiou
Éditions Amsterdam, Paris,
2021

CONSTRUIRE LE RACISME :
Histoire d'un système, histoire de
nos résistances

A. Farida, et M. Bayundo
Bruxelles: BePax – Dialogue & Diversité /
Fédération Wallonie-Bruxelles,
2026

L'ANTIRACISME EN PRATIQUE :
Méthodes et outils pour animer des ateliers.

BePax
Bruxelles: BePax – Dialogue & Diversité,
2024

Leestips

FR

RACISME EN MILIEU SCOLAIRE :
Outil d'animation pour questionner à l'école
et au-delà.

BePax
Bruxelles: BePax – Dialogue & Diversité,
2024

CONGO : COLONISATION/DÉCOLONISATION.
L'HISTOIRE PAR LES DOCUMENTS

P. Van Schuylenbergh
Tervuren: Musée royal de l'Afrique centrale,
2012
